

УДК 631.16:658.153

Бондаренко Н.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Уманського національного університету садівництва***Корнега А.О.***аспірант
Уманського національного університету садівництва*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

GOVERNMENT REGULATION OF CREDITING AGRARIAN INDUSTRY

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено систему кредитування суб'єктів господарювання аграрної галузі. Проаналізовано підходи до сучасного стану кредитування аграріїв, намічено шляхи щодо його вдосконалення в умовах глобалізаційних процесів вітчизняної економіки. Дано оцінку елементів ринкових і державних механізмів регулювання системи кредитування аграрної галузі та їх впливу на відтворювальні процеси. Проаналізовано найбільш вагомні причини обмеження системи сільськогосподарського кредитування як із боку кредиторів, так і з боку позичальників. Намічено шляхи щодо подальшого вдосконалення системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників на тлі запровадження адресної допомоги.

Ключові слова: кредит, система кредитування, державне регулювання, облікова ставка НБУ, ставка за кредит, адресна допомога, пільгове кредитування.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована система кредитования субъектов хозяйствования аграрной отрасли. Проведен анализ современного состояния кредитования аграриев, намечены пути его совершенствования в условиях процессов глобализации отечественной экономики. Дана оценка элементов рыночных и государственных механизмов регулирования системы кредитования аграрной отрасли и их влиянию на воспроизводственные процессы. Проанализированы наиболее существенные причины ограничения системы кредитования со стороны кредиторов и заемщиков, намечены пути дальнейшего совершенствования системы кредитования сельскохозяйственных производителей на фоне внедрения адресной помощи.

Ключевые слова: кредит, система кредитования, государственное регулирование, учетная ставка НБУ, ставка за кредит, адресная помощь, льготное кредитование.

ANNOTATION

The article deals with the crediting system of business entities in agrarian industry. Approaches to the current state of crediting farmers were analyzed and the ways of its improvement under conditions of global processes of the national economy were outlined. The elements of market and government regulation mechanisms of crediting agrarian industry and their influence on recovery processes were estimated. The most significant reasons of restriction of agrarian crediting both on the part of creditors and borrowers were analyzed. The ways for further improvement of crediting system of agrarian producers under conditions of introducing targeted assistance were outlined.

Keywords: credit, crediting system, state regulation, rate of the National Bank of Ukraine, loan interest rate, targeted assistance, concessional loan.

Постановка проблеми. Для суб'єктів господарювання аграрної галузі внаслідок специфічності їх господарювання кредит є найбільш вагомим джерелом фінансування операційної діяльності. Внаслідок суттєвого розриву між

затратами виробництва і надходженням виручки кредит сприяє безперерйності процесу виробництва на умовах розширеного відтворення. Підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва міг би сприяти пільговий механізм кредитування, але внаслідок як суб'єктивних, так і об'єктивних причин його дія обмежена не на користь сільськогосподарських товаровиробників. Проблема забезпечення сільськогосподарських товаровиробників фінансовими ресурсами загострюється внаслідок відміни з 01.01.2017 спеціального режиму їх оподаткування податком на додану вартість. Натомість запровадження адресної допомоги аграріям потребує розроблення механізму щодо розподілу таких коштів кожному сільськогосподарському товаровиробнику. Вирішення цих проблем можливе за умов пошуку шляхів удосконалення механізмів системи кредитування сільськогосподарських підприємств виключно на умовах державного регулювання цим процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усебічне теоретичне обґрунтування системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників досліджено в працях таких науковців, як Бечко П.К. [1], Вдовенко Л.О. [2], Герасімова Т.П. [3], Дем'яненко М.Я. [4], Непочащенко О.О. [6] та ін.

Актуальність і недостатнє дослідження окремих питань щодо системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників, недостатнього їх фінансування зумовлює зростання участі держави у розвитку галузі через механізм банківського кредитування, що і визначило вибір теми, мету і завдання дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних і методологічних підходів до державного регулювання системи кредитування аграрної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Радикальні зміни, що відбулися за роки реформування вітчизняної аграрної галузі, призвели до суттєвої переорієнтації механізмів відтворювальних процесів, які були притаманні планово-директивній економіці. За ринкових умов, глобалізації економіки відтворювальний процес національної економіки в цілому й

аграрної галузі зокрема спрямований на підвищення ефективності управління системою сільськогосподарського кредитування. Водночас державне регулювання системи кредитування аграрної галузі є найважливішим із механізмів, оскільки сприяє розвитку та вдосконаленню її елементів як основного завдання аграрної реформи та вітчизняної аграрної політики. Регулювання кредитної системи з боку держави зумовлене низкою особливостей, притаманних сільськогосподарському виробництву: тривалістю виробничого циклу, сезонністю, високими виробничими ризиками природно-біологічного характеру, монопольним становищем постачальників і споживачів продукції галузі, які диктують в односторонньому порядку умови економічної взаємодії, розриву у надходженні виручки від реалізації продукції і затратами на виробництво. Внаслідок цього сільськогосподарські підприємства не в змозі самостійно забезпечити не лише розширене, але й просте відтворення, потребують дієвої державної підтримки, необхідність в якій за сучасних умов господарювання вітчизняних аграріїв набагато вища, ніж у розвинутих країнах.

Виробництво в сільському господарстві є найбільш ризикованим, а також одним із найбільш капіталомістких і енергоємних. У зв'язку із цим галузь найменш приваблива для кредиторів і інвесторів унаслідок обмеженого впливу приватного капіталу з інших галузей і сфер національної економіки. Обмеженість у ресурсах, пов'язана зі збутом сільськогосподарської продукції, передбачає високу залежність галузі від позикових джерел фінансування. Реформування аграрного сектора виявило проблеми, пов'язані з формуванням спеціалізованої системи фінансово-кредитної підтримки галузі, забезпеченням доступу сільськогосподарських товаровиробників до зовнішніх джерел фінансування, взаємодією елементів цієї системи. Наявні форми і методи державного регулювання вітчизняної системи сільськогосподарського кредитування не повною мірою сприяли істотному зростанню темпів аграрного виробництва, зниженню собівартості продукції із застосуванням енергозберігаючих технологій та дотриманням передових технологій.

У розвинених країнах світу кредитування сільського господарства є об'єктом пильної уваги і підтримки з боку держави, оскільки забезпечує стимулювання інвестиційної, інноваційної та ділової активності в галузі, яка є гарантом продовольчої та економічної безпеки країни. У кожній країні створювалися свої системи підтримки інституцій, в основі яких був закладений високий рівень державної участі, особливо на початкових стадіях її формування. З огляду на специфічність аграрної галузі, за ринкових умов господарювання забезпечення механізмів функціонування системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення неможливе.

Дослідження державного регулювання системи кредитування потребує теоретичного уточнення безпосередньо категорії «системи кредитування» та її відповідності ринковим умовам господарювання. Теоретичне обґрунтування цієї категорії представлене у Фінансовому довіднику, де ця категорія характеризується як модель, що відповідає характеру ринкових відносин, тобто переходу від централізованих до децентралізованих методів кредитування економічних суб'єктів. Вона охоплює принципи, об'єкти та методи кредитування, механізми надання та погашення позик, а також банківський контроль у процесі кредитування [7]. Система кредитування за сучасних умов суттєво відрізняється від тієї, яка існувала за директивно-планової економіки. Найбільш суттєва її відмінність за сучасних умов є те, що вона побудована на ліберальній основі: клієнт має право вибору кредитної установи, послугами якої він хотів би скористатися; йому надано право відкривати позичкові рахунки не в одному, а в кількох банках. Принцип лібералізації системи кредитування дає змогу розширити клієнту можливості щодо отримання кредиту, створює умови для розвитку міжбанківської конкуренції. Своєю чергою, комерційні банки, проводячи кредитну політику, виходять із необхідності забезпечення поєднання інтересів банку, його акціонерів, вкладників та клієнтів з урахуванням загальнодержавних інтересів [4].

Важливою відмінністю сучасної системи кредитування порівняно із тією, що була притаманна планово-директивній економіці, є те, що вона побудована на договірній основі. Всі питання щодо кредитування вирішуються безпосередньо між банком і позичальником. Згідно з договором, кожна зі сторін бере на себе певні зобов'язання щодо виконання умов договору. За ринкових умов змінився характер кредитних договорів, активну роль стали виконувати обидва суб'єкти цих договорів на паритетних засадах у межах правового поля діяльності кредитора і позичальника.

Сучасна система кредитування побудована на комерційній основі. Комерційні банки здійснюють кредитні операції за рахунок власних і залучених коштів, тобто в межах наявних кредитних ресурсів. Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банку (фонди банку, нерозподілений прибуток), залишки на поточних та валютних рахунках, залучені кошти юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки до запитання та строкові, міжбанківські кредити та кошти, отримані від випуску цінних паперів. Установи банку мають право продавати (купувати) кредитні ресурси в банків інших систем за умови більшого зиску, але з дозволу вищого органу управління банком [2, с. 215]. Відповідно до специфіки аграрного виробництва, під системою кредитування слід розуміти сукупність елементів, що базуються на функціональному,

інституційному та організаційно-економічному підходах, які об'єднують сутність кредитних відносин, форми і методи кредитування, сукупність фінансово-кредитних установ, форми підтримки сільськогосподарських товаровиробників, принципи, механізм кредитування, спрямованих на розширене відтворення в аграрному секторі економіки за умов державної підтримки (рис. 1).

Проведені дослідження свідчать, що сучасна система кредитування сільськогосподарських товаровиробників, з одного боку, стимулює

подальший розвиток кредитування на ринку кредитних послуг, а з іншого – навпаки – його гальмувати. Система кредитування сільськогосподарських товаровиробників за сучасних умов залежить як від попиту на кредитні ресурси, так і економіко-політичних, інституційних, інфраструктурних і мікроекономічних чинників.

Державне регулювання сільськогосподарського кредиту різниться складною структурою і цілісною, внутрішньоузгодженою сукупністю нормативно визначених інструментів державного впливу, розроблених з урахуванням дії

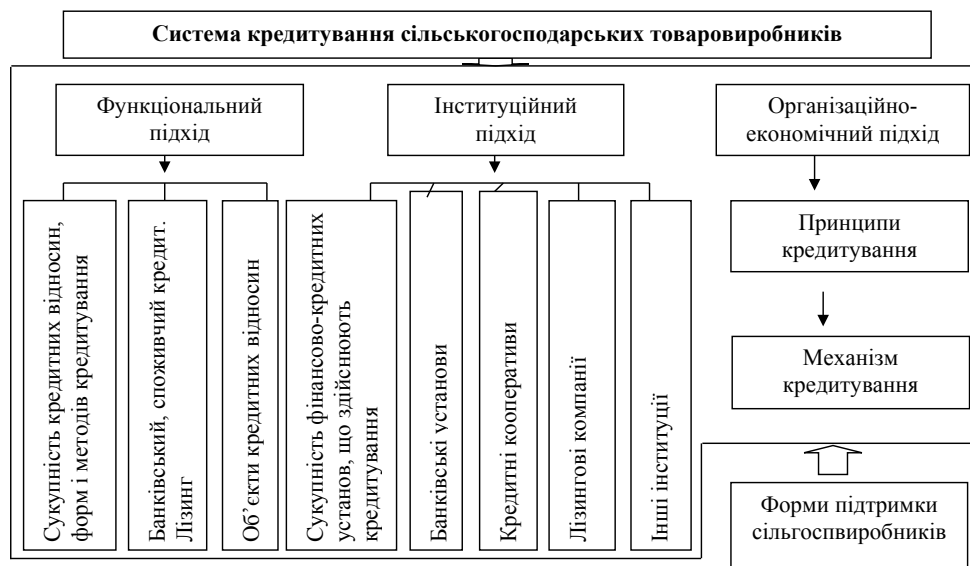

Рис. 1. Система кредитування сільськогосподарських товаровиробників

Джерело: згруповано авторами

Таблиця 1

Елементи ринкових і державних механізмів регулювання системи кредитування аграрної галузі

Елементи	Ринкові механізми саморегулювання	Механізми державного регулювання
Мета	Отримання прибутку	Підтримка фінансово-кредитних відносин, здатних забезпечити матеріальні і соціальні умови життєдіяльності сільського населення
Кредитори	Комерційні банки	Спеціалізовані фінансово-кредитні інституції, створені за підтримки держави (спеціалізовані банки), комерційні банки
Об'єкт регулювання	Форми руху позичкового капіталу в сільському господарстві	Інституціональні форми кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників
Рівень покриття позичальників	Сільськогосподарські підприємства, не аграрні позичальники	Всі категорії сільськогосподарських товаровиробників, суб'єкти несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості
Ресурси	Залучені депозити і кошти фінансового ринку, вклади населення	Залучені кошти, кошти фінансового ринку, бюджетні кошти
Принципи	Забезпечення дохідності вкладених коштів, мінімізація ризиків, зростання прибутку	Забезпечення розширення меж кредитування, повний доступ аграріїв до кредитних ресурсів
Забезпечення повернення кредитів	Жорсткі вимоги щодо фінансово-економічного стану позичальника щодо забезпечення кредиту	Процедури фінансового оздоровлення і реструктуризації заборгованості, гарантійні і страхові схеми
Відсоткова ставка	Забезпечує показники прибутковості кредитних операцій	Субсидується і забезпечує доступність кредиту без зниження показників прибутковості кредитних операцій
Кредитний ризик	Мінімізується за рахунок забезпечення повернення кредиту	Знижується за рахунок функціонування ефективною інфраструктури кредитної системи за підтримки держави

економічних законів, спрямованих на створення умов для фінансового забезпечення процесу сільськогосподарського виробництва та процесу відтворення, суспільних благ (табл. 1).

Державне регулювання забезпечує лише ті функції, які непідвладні ринковому механізму саморегулювання. При цьому форми і методи регулювання повинні відповідати реальному стану сільського господарства, а масштаби впливу повинні бути спрямовані від рівня розвитку суб'єктів аграрного виробництва і функціональної придатності ринкових інституцій кредиту. Згідно з теоретичним змістом сутності категорії «державне регулювання системи сільськогосподарського кредитування», роль його механізмів спрямована на утворення і вдосконалення взаємозв'язку його складових і елементів побудови системи і реалізацію її найбільш суттєвих функцій, зокрема, забезпечення стійкості системи,

залучення до кредитування всіх без винятку суб'єктів господарювання, подальший розвиток підприємств галузі.

Практика взаємовідносин аграріїв із кредитними інституціями свідчить про наявність окремих обмежень, які впливають на попит і пропозицію на кредитному ринку для сільськогосподарських товаровиробників (табл. 2).

Оптимізація елементів організаційно-економічного механізму державного регулювання відповідно до відтворювальних потреб галузі дає можливість подолати наявні обмеження, створити оптимальні умови для збалансованої реалізації всіх функцій кредитної системи в сільському господарстві. Державне регулювання кредитної системи в сільському господарстві пов'язане з великою кількістю зв'язків і потребує застосування комплексного системного підходу в процесі подолання проблем дефіциту джерел фінансування галузі та фор-

Таблиця 2

Причини обмеження системи сільськогосподарського кредитування

З боку кредиторів (пропозиція)	З боку позичальників (попит)
Високий ризик сільськогосподарського виробництва (природно-кліматичні, цінові тощо)	
Недостатній розвиток банківської інфраструктури в сільській місцевості, віддаленість кредиторів, територіальна розпорошеність позичальників	Закредитованість, нерідко низький рівень рентабельності, особливо в тваринницькій галузі
Дефіцит кредитних продуктів, які би задовольняли сільськогосподарське виробництво	Дефіцит чи відсутність забезпечення кредиту
Відсутність спеціальних методик оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських позичальників	Відсутність кредитної історії, складність і надто висока вартість отримання кредиту
Високий рівень транзакційних витрат, пов'язаних із наданням невеликих за розміром позик	Високий рівень транзакційних витрат, пов'язаних з отриманням кредиту

Таблиця 3

Оцінка стану кредитування сільськогосподарських підприємств Черкаської області та результатів їх діяльності

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Темпи приросту виробництва продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р., %						
- до попереднього року	104,3	117,6	96,8	106,5	98,4	98,9
- до 1990 р.	107,8	129,1	125,4	134,4	131,6	130,2
Темпи приросту чистого прибутку, % до попереднього року	83,4	116,3	126,4	52,2	204,0	2,9 р.
Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств, %	18,1	27,1	24,9	9,7	27,8	49,6
у тому числі:						
- продукція рослинництва	25,2	36,3	30,6	10,8	33,4	62,0
- продукція тваринництва	1,6	7,9	6,9	6,9	13,3	9,9
Питома вага прибуткових сільськогосподарських підприємств, %	77,9	88,2	89,4	82,2	87,5	91,3
Видача короткострокових кредитів під оборотні активи СП, % до попереднього року	66,2	71,8	63,6	24,4	8,3	5,6
Середня облікова ставка Національного банку України, %	9,5	9,5	7,5	7,0	14,0	14,0
Середня відсоткова ставка комерційних банків за надані кредити СП, %	20,6	17,2	21,0	19,2	23,5	21,3
Перевищення (зменшення) розміру середніх відсоткових ставок КБ відносно:						
- облікової ставки НБУ (+,-), відсоткових пунктів	11,1	7,7	13,5	12,2	9,5	7,3
- рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств (+,-) відсоткових пунктів	2,5	- 9,9	-3,9	9,5	- 4,3	- 28,3

мування ефективної фінансово-кредитної інфраструктури сільського господарства.

Із боку держави постійно ведеться цілеспрямована робота щодо їх фінансової підтримки. Зокрема, у 2000 р. для підтримки сільськогосподарських товаровиробників був запроваджений механізм державної кредитної підтримки через здеешевлення кредитів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 р. № 398 [6, с. 92–93; 7, с. 3–4].

Відповідно до цього нормативного документу, сільськогосподарські товаровиробники набули право на отримання компенсацій унаслідок зменшення відсоткових ставок за кредитами. Таке ручне управління кредитним процесом піддавалося критиці з боку дослідників цього механізму кредитування. За даними дослідження Бечко Т.П., такий механізм здеешевлення кредитів не є ринковою акцією, оскільки її базовими принципами є державне регулювання функціонування ринку фінансових послуг. Проте такі компенсаційні виплати сприяли розблокуванню кредитного процесу для аграрних позичальників, залучили їх до користування позичковим капіталом [3, с. 31].

Про це свідчать результати проведеного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області (табл. 3).

Проведений аналіз свідчить, що, незважаючи на зростання темпів росту валової продукції, у співставних цінах 2010 р. по сільськогосподарських підприємствах області порівняно з 1990 р. за останні два роки має місце зменшення темпів росту виробництва до попереднього року. У 2014 р. порівняно з 2013 р. спад виробництва валової продукції в цінах 2010 р. становив 1,6, а в 2015 р. порівняно з 2014 р. – 1,1 в. п.

Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції (прибуток у відсотках до собівартості реалізованої продукції) за останні два роки має тенденцію до зростання. Його рівень у 2015 р. становив 49,6%, з яких по рослинництву – 62,0% і тваринництву – 9,9%. На тлі зростання за останні роки рівня рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств області видача пільгових короткострокових кредитів суттєво скоротилася. Їхній розмір у 2015 р. становив усього 28 454,7 тис. грн., з яких 27 295,0 тис. грн. спрямовано на підтримку сільськогосподарських підприємств і 1 159,7 тис. грн. – фермерських господарств області. Це засвідчує той факт, що аграрний сектор як один із пріоритетних у вітчизняній економіці постає перед проблемою недостатнього фінансування. Це зумовлює необхідність активної участі держави у розвитку галузі через механізм банківського кредитування.

Державним бюджетом України на 2017 р. на підтримку суб'єктів аграрної галузі спрямовано 300 млн. грн. Один позичальник може отримати таку допомогу в сумі, що не перевищує 1,5 млн. грн. Така підтримка носитиме адресний

характер. Питанням адресної допомоги суб'єктам аграрного виробництва надавали велике значення дослідники цієї проблеми. Зокрема, Бечко П.К. зазначав, що механізм пільгового кредитування суб'єктів господарювання аграрного виробництва потребує вдосконалення через покращення умов пільгового кредитування шляхом запровадження адресної кредитної підтримки. Внаслідок її запровадження позичальники-аграрії отримують більші можливості щодо доступу до банківських запозичень. Адресна кредитна підтримка за своїм економічним змістом повинна стимулювати нарощування обсягів виробництва продукції, розвиток підприємливості, виправдання ризику господарювання, запровадження прогресивних технологій в аграрному секторі економіки [1, с. 88].

Нині запровадження адресної підтримки ускладнюється через відсутність методичних підходів до її розподілу серед сільськогосподарських підприємств. Це потребує виваженого наукового підходу до її спрямування тим підприємствам, які нарощують обсяги виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції, дотримуються рекомендованого розміру мінімальної заробітної плати, запроваджують прогресивні технології виробництва на основі заощадження матеріальних, фінансових, енергетичних ресурсів.

На стан банківського кредитування сільськогосподарських підприємств впливає висока облікова ставка за кредит НБУ. Комерційні банки для формування кредитного портфелю купляють у НБУ фінансові ресурси за обліковою ставкою НБУ, розмір якої за досліджуваний період коливається від 7% у 2013 р. до 14,0% у 2015 р. Унаслідок зростання облікової ставки НБУ зростають ставки за кредитні ресурси, якими користуються сільськогосподарські товаровиробники. За період з 2010 по 2015 р. ставки за кредит суттєво перевищували облікову ставку НБУ. Таке перевищення в 2015 р. становило 7,3%, або на 2,2 в. п. менше порівняно з 2014 р. Середні ставки за банківський кредит здебільшого перевищують рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств – позичальників, що призводить до скорочення кредитних програм, перешкоджає впровадженню нових технологічних процесів особливо в тваринницькій галузі.

Країни з розвинутими ринковими відносинами свою кредитну політику спрямовують на зменшення розміру облікової ставки. Зокрема, Центральний банк Європи в 2016 р. знизив основну ставку за кредитами з 0,05% до 0% [5, с. 11]. Зниження облікової ставки Європейським центробанком відбувається на тлі зниження ставки за депозит з -0,3 до -0,4%, а ставка за маржинальними кредитами знижена до -0,25% річних. Переважна більшість населення Європейського Союзу для заощадження зберігають свої гроші в банках у вигляді депозитних вкладень з метою отримання доходів від капіталу, що негативно впливає на економіку

внаслідок зменшення кількості замовлень. Це призводить до скорочення працюючих.

Такі кроки центрального банку Європи спрямовані на те, щоб населення призупинило вкладати кошти на депозитні рахунки. Зростання коштів на депозитних рахунках призводить до дефляції, що є більшим злом для економіки, ніж інфляція. Європейський центральний банк повторює політику кількісного пом'якшення Федеральної резервної системи США [5, с. 11].

На тлі зниження облікової ставки Європейським центральним банком та Федеральною резервною системою США як основного механізму боротьби з фінансовою кризою НБУ, навпаки, збільшує її розмір, що призводить до автоматичного зростання середніх відсоткових ставок за надані кредити сільськогосподарським підприємствам.

Негативний вплив на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств має відміна спеціального режиму оподаткування з 01.01.2017, що призведе до більш тотального дефіциту у фінансових ресурсах, скорочення виробництва продукції тваринництва через неухильне зменшення поголів'я худоби і птиці.

Висновки. В економічній науці, як свідчать результати дослідження, виникає потреба в забезпеченні зростаючих потреб сільськогосподарських підприємств у необхідних кредитних ресурсах за дієвого державного регулювання цього процесу. Без сформованої кредитної політики важко буде досягти кінцевої мети для кожного суб'єкта кредитних відносин: для позичальника – зростання ефективності підприємницької діяльності за рахунок позичених джерел, а для кредитора – одержання прибутку від кредитної операції без утрати потенційного клієнта на майбутнє.

Таким чином, можливості банківських установ здійснювати кредитування сільськогосподарських товаровиробників для забезпечення безперервності їх функціонування залежить від застосування НБУ тих чи інших інструментів грошово-кредитної політики за активного державного регулювання цього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бечко П.К. Банківське кредитування аграрного виробництва / П.К. Бечко, Т.П. Герасимович. – Умань, 2013. – С. 88.
2. Вдовенко Л.О. Механізм банківського кредитування в аграрній сфері : [монографія] / Л.О. Вдовенко. – Вінниця : Корзун Д.Ю., 2013. – 378 с.
3. Герасимова Т.П. Фінансово-кредитне забезпечення аграрного виробництва в умовах фінансової кризи / Т.П. Герасимова // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2010. – Вип. 1(18). – С. 28–34.
4. Дем'яненко М.Я. Механізм банківського кредитування в аграрній галузі / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2014. – № 3. – С. 135–136.
5. Курс на покращення. Європейський центробанк встановив базову відсоткову ставку на рівні 0% // Львівський експрес. – 2016. – № 6984. – С. 11.
6. Непочатенко О.О. Кредитне забезпечення поточної діяльності сільськогосподарських підприємств / О.О. Непочатенко, Н.В. Бондаренко // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 91–97.
7. Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт : Постанова Кабінету Міністрів України, станом 25 лютого 2000 р. № 398 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 9. – С. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/11.10.2008_319.htm.
8. Фінансовий словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fin.at.ua/publ/21-1-0-707>.